

ПОНЯТТЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Пузырьов М.С., ст. інспектор навчального відділу

Чернігівського юридичного коледжу

Державного департаменту України з питань виконання покарань

У статті здійснена спроба вироблення понятійного апарату індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Проведено розмежування понять „індивідуалізація покарання в процесі його виконання”, „індивідуалізація виконання покарання”, „індивідуалізація виправного впливу”, „індивідуалізація основних засобів виправлення і ресоціалізації”. Запропоновано введення до наукового обігу поняття „карально-виправний процес (вплив)” на зміну „карально-виховний процес (вплив)”.

Ключові слова: виконання покарання, відбування покарання, індивідуалізація, позбавлення волі на певний строк, виправлення засуджених, виправний вплив, основні засоби виправлення і ресоціалізації, карально-виправний процес (вплив), карально-виховний процес (вплив).

Пузырев М.С. ПОНЯТИЕ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ НА ОПРЕДЕЛЕННЫЙ СРОК / Черниговский юридический колледж Государственного департамента Украины по вопросам исполнения наказаний, Украина

В статье осуществлена попытка выработки понятийного аппарата индивидуализации исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок. Проведено разграничение понятий „индивидуализация наказания в процессе его исполнения”, „индивидуализация исполнения наказания”, „индивидуализация исправительного воздействия”, „индивидуализация основных средств исправления и ресоциализации”. Предложено введение в научный оборот понятия „карательно-исправительный процесс (воздействие)” на смену „карательно-воспитательный процесс (воздействие)”.

Ключевые слова: исполнение наказания, отбывание наказания, индивидуализация, лишение свободы на определенный срок, исправление осужденных, исправительное воздействие, основные средства исправления и ресоциализации, карательно-исправительный процесс (воздействие), карательно-воспитательный процесс (воздействие).

Puziryov M.S. DEFINITION OF INDIVIDUALIZATION OF EXECUTION OF PUNISHMENT LINKED WITH DEPRIVATION OF LIBERTY FOR A DEFINITE PERIOD / Chernigiv State Department for Enforcement of penalties law college, Ukraine

The article is dedicated to formulation of definition „individualization of execution of punishment linked with deprivation of liberty for a definite period”. The difference between „individualization of punishment while executing”, „individualization of execution of punishment”, „individualization of correctional treatment”, „individualization of basic correctional and rehabilitative facilities” is defined. The introduction of term „penal and correctional process (treatment)” instead of „penal and educational process (treatment)” into scientific circulation is proposed.

Key words: execution of punishment, service of sentence, individualization, deprivation of liberty for a definite period, correction of convicts, correctional treatment, basic correctional and rehabilitative facilities, penal and correctional process (treatment), penal and educational process (treatment).

Поглиблене наукове дослідження проблем виконання-відбування кримінальних покарань та здійснення карально-виправного впливу на засуджених до позбавлення волі на певний строк, як унаслідок теоретичного і практичного значення, так і у зв'язку з недостатньою розробкою, продовжує залишатися, на нашу думку, актуальним завданням.

У юридичній науці прийнято вважати, що індивідуалізація покарання включає два взаємопов'язані етапи (стадії): 1) індивідуалізація призначення покарання; 2) індивідуалізація виконання покарання. Незважаючи на те, що стосовно певних категорій засуджених питання індивідуалізації виконання покарання розроблені достатньо повно [1, 4], все ж деякі положення даного інституту не піддавалися науковому пошуку вчених-пенітенціаристів. До таких, зокрема, належить вироблення відповідного понятійного апарату.

Вітчизняна пенітенціарна наука дотримується позиції, згідно з якою принцип індивідуалізації виконання покарання орієнтує на урахування при застосуванні засобів виправлення і ресоціалізації особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання [7, 25; 2, 41-42]. Дане положення знайшло своє законодавче закріплення в ч.4 ст.6 КВК України. Аналогічної точки зору традиційно дотримується і російська пенітенціарна наука [15, 20].

Подібні міркування висловлювалися ще за радянських часів. Так, на думку В.Б. Писарева та П.Г. Пономарьова, принцип індивідуалізації покарання „... передбачає урахування в процесі призначення та виконання кримінальних покарань індивідуальних особливостей кожного злочинця та вибір найбільш прийнятних методів і засобів здійснюваного на нього індивідуального впливу” [14, 10-11].

Поряд із цим, стосовно позбавлення волі на певний строк індивідуалізація виконання покарання в теорії кримінально-виконавчого (виправно-трудового) права окремими вченими (Метелкін М.Б., Міхлін О.С. [9, 51]) розуміється як зміна обсягу карального впливу на конкретного засудженого в межах однієї колонії, а також шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки. Інші автори визначають її як сукупність норм, що закріплюють прогресивну систему відбування покарання (І.А. Сперанський [16, 50], [14, 216-217]), або як прогресивну систему відбування покарання, що включає в себе елементи принципу індивідуалізації виконання покарання, але має самостійне значення (Ю.М. Ткачевський [18, 42-79]).

Те, що принцип індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк являє собою сукупність вимог правових норм, що дозволяють змінювати правовий статус засуджених залежно від їх поведінки та ставлення до умов відбування покарання, не викликає в нас жодного сумніву.

Існування такого плюралізму формулювань свідчить про необхідність здійснення поглибленого дослідження з вироблення єдиного, науково обґрунтованого поняття „індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк”, на що і спрямовано *мету даної статті*.

Досліджуючи поняття індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, на нашу думку, слід порушити актуальне питання про те, що ж все таки слід індивідуалізувати. Після трансформації виправно-трудового права в кримінально-виконавче право відбулася зміна понятійного апарату галузі.

Якщо однією з основних категорій радянського виправно-трудового права було поняття „виправно-трудового впливу”, то для кримінально-виконавчого права основною категорією, центральним, фундаментальним поняттям, що відображає реальну дійсність, практику діяльності органів і установ виконання покарань, є поняття „виконання покарання”. Поряд із цим, „виправно-трудова вплив” трансформувалася у „виправний вплив”; „основні засоби виправлення і перевиховання засуджених” – відповідно в „основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених” [1, 143].

Незважаючи на те, що вітчизняна пенітенціарна наука оперує лише поняттям „індивідуалізація виконання покарання”, актуальним залишається питання, без відповіді на яке, на нашу думку, досить складно буде правильно зрозуміти поняття та зміст індивідуалізації в кримінально-виконавчому праві, – що саме необхідно індивідуалізувати на стадії виконання покарання, і який зміст кожного з окреслених нижче понять: - індивідуалізація виконання покарання; - індивідуалізація виправного впливу; - індивідуалізація основних засобів виправлення і ресоціалізації.

Щоб науково правильно відповісти на це питання, необхідно з’ясувати змістовне значення кожного з наведених понять. Зокрема, О.О. Наташев вважав, що індивідуалізація виправно-трудового впливу полягає в зміні умов тримання, у застосуванні заходів виправно-трудового впливу з урахуванням характеру та ступеня соціально-педагогічної занедбаності особистості засудженого, а також поведінки в період відбування покарання.

У даному випадку автор дотримується позиції індивідуалізації лише виправно-трудового впливу, маючи на увазі, що вона „... в процесі відбування покарання виражається: у зміні умов тримання як шляхом переведення засудженого до виправно-трудової установи іншого виду режиму, так і в межах однієї виправно-трудової установи, у застосуванні інших заходів заохочення і стягнення; у диференціації застосування до засуджених основних та усіх інших засобів виправно-трудового впливу” [10, 84].

З наведеного вище важко зрозуміти, що ж саме індивідуалізується. На нашу думку, О.О. Наташев допустив неточність, а саме змішування умов тримання із заходами виправно-трудового впливу, що, за нашим переконанням, видається помилковим, оскільки заходи

виправно-трудового (виправного) впливу наповнені, перш за все, виховним змістом. У підтримку нашої позиції наведемо висловлювання В.О. Уткіна, який визначає заходи виправно-трудового впливу як некаральні виховні заходи, що застосовуються до засуджених [19, 64]. А от умови тримання, на думку багатьох вчених, відображають, перш за все, кару та різного роду правообмеження. Той самий О.О. Наташев є прихильником позиції, що кримінальне покарання за своєю сутністю та змістом є нічим іншим, ніж карою. На його думку, усі заходи, що поєднуються з покаранням (у тому числі виховного характеру), не входять до його змісту [10, 13-14].

Так, на думку М.О. Стручкова „індивідуалізація виконання покарання – це застосування до кожного засудженого з урахуванням даних, що характеризують його особистість, установлених нормами виправно-трудового права загальних правил режиму, а також передбачених нормами виправно-трудового права та відповідними принципами виправно-трудової педагогіки заходів та методів виправно-трудового впливу” [17, 21]. Проте в цьому визначенні відомий радянський вчений допустив, на нашу думку, помилку, включивши до поняття „виконання покарання” поняття „виправно-трудовий вплив”, причому помилку, не властиву його поглядам, про що йтиметься нижче.

С.А. Капункін визначає принцип індивідуалізації виконання покарання як „одне з основних положень, вимог відповідності порядку виконання покарання у виді позбавлення волі, умов тримання, застосовуваного комплексу заходів виправно-трудового впливу ступеня соціально-етичної деформації та іншим значущим індивідуальним особливостям засудженого” [5, 16]. У даному визначенні також простежується зведення виконання покарання до застосування заходів виправно-трудового (виправного) впливу, що не відповідає змістовому значенню цих понять.

О.І. Осауленко, досліджуючи диференціацію та індивідуалізацію виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі, використав поняття „індивідуалізація виконання кримінального покарання та застосування засобів виправного впливу”. На думку автора, „індивідуалізація покарання означає зміну правового статусу засудженого, зміну характеру тих засобів, за допомогою яких здійснюється виправний вплив на нього” [13, 63]. Тобто з даного визначення випливає, що в процесі виконання покарання індивідуалізується виправний вплив, а не каральний, як це має бути, враховуючи викладені вище міркування. Щоб пролити світло на викладені нами дискусійні питання, звернемося до чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Відповідно до ч.3 ст.6 КВК України, основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Згідно з поширеною в пенітенціарній науці точкою зору, поєднання виконання покарання із заходами виправного впливу утворює карально-виховний процес.

Таким чином, на нашу думку, обґрунтованим вважається запровадження до наукового обігу поняття **„карально-виправний процес” (що реалізовується на виконання мети покарання в аспекті діяльності органів і установ виконання покарань)**, а використання поняття „карально-виховний процес” можливе лише в контексті аналізу діяльності радянської виправно-трудової системи. Поряд із цим, вважаємо цілком допустимим використання терміна **„карально-виправний вплив”**. Таким чином, логічно говорити про те, що виконання покарання та застосування заходів виправного впливу, тобто здійснення карально-виправного впливу, і є реалізацією основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Виходячи з вищевикладеного, поширене у вітчизняній пенітенціарній науці та законодавчо закріплене (ч.4 ст.6 КВК України) положення про те, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання є нічим іншим, як **індивідуалізацією основних засобів виправлення і ресоціалізації або індивідуалізацією карально-виправного впливу**.

Це, на нашу думку, – найширше поняття із тих, що пов’язані з індивідуалізацією в межах виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Воно, виходячи з вищевикладених доводів, включає: 1) **індивідуалізацію виконання покарання**, тобто зміну

обсягу карального впливу на засуджених залежно від їх поведінки в процесі відбування покарання, що виражається в зміні умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк (як у межах однієї виправної колонії, так і шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки); 2) **індивідуалізацію виправного впливу**, в основу якої покладено індивідуальний підхід до кожного окремого засудженого в процесі залучення до суспільно корисної праці, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, проведенні соціально-виховної роботи (а саме в індивідуальній формі), у межах якої можливе застосування заходів дисциплінарного впливу.

Водночас, обґрунтованим видається розмежування понять „індивідуалізація виконання покарання” та „індивідуалізація покарання в процесі його виконання”, які можна охопити ширшим поняттям – „індивідуалізація покарання в процесі виконання вироку”. У цьому контексті **„індивідуалізація виконання покарання”** здійснюється відповідними органами і установами виконання покарань у межах того виду, розміру та строку покарання, що визначені у вироку суду. У свою чергу, **„індивідуалізація покарання в процесі його виконання”** передбачає вихід суду за межі приписів вироку шляхом звільнення від відбування покарання або його заміни.

Стосовно позбавлення волі на певний строк „індивідуалізація виконання покарання” здійснюється, як вже зазначалося вище, у формі зміни умов тримання засуджених (як у межах однієї виправної колонії, так і шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки). „Індивідуалізація покарання в процесі його виконання” виражається у: а) достроковому звільненні від відбування покарання та б) заміні невідбутої частини покарання більш м'яким.

Предметом нашого дослідження виступає саме „індивідуалізація виконання покарання”, зокрема, у виді позбавлення волі на певний строк. Варто зазначити, що, говорячи про індивідуалізацію, деякі вчені (О.М. Джужа [7, 25], І.І. Карпець [6, 13], В.О. Фефелов [20, 92]) вживають словосполучення „відбування покарання”.

Визначення даного поняття, виходячи з відбування покарання, а не його виконання, у цілому не викликає заперечення, оскільки це є проявом єдиного процесу, спрямованому, втім, до різних суб'єктів. Термін „виконання покарання” спрямований відповідно до органів і установ виконання покарань, які у своїй діяльності зобов'язані реалізовувати увесь комплекс правообмежень, передбачених конкретним видом покарання, забезпечити здійснення наданих засудженим прав та виконання ними покладених обов'язків.

Термін „відбування покарання” спрямований відповідно до засуджених, які повинні на підставі вироку суду, відповідно до приписів, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, виконувати обов'язки, утримуватись від заборонених дій, здійснювати права тощо [8, 6-7]. Більш того, дана позиція підкріплюється і законодавчим положенням, а саме – у ст.5 КВК згадується про принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання, підкреслюючи, таким чином, діалектичну єдність згаданих термінів. У той же час, як нам видається, доцільнішим є використання саме терміна „індивідуалізація **виконання** покарання”, оскільки з такої позиції характеризується діяльність відповідних суб'єктів, спрямована на зміну правового статусу конкретного засудженого (шляхом зміни змісту покарання), виходячи з його поведінки під час відбування покарання. На підтвердження наших міркувань звернемося до букви закону, де теж мова йде саме про індивідуалізацію **виконання** покарання, а не його відбування (ст. 5 КВК України).

Також зауважимо, що, на нашу думку, наявні в юридичній літературі визначення поняття індивідуалізації виконання покарання позбавлені завершеності через відсутність у їх формулюванні посилання на суб'єктів, що здійснюють вказану діяльність. А це, за нашим переконанням, неприпустимо при характеристиці будь-якого процесу, у тому числі пов'язаному з виконанням-відбуванням покарання.

Отже, суттєвою ознакою індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, на нашу думку, є наявність конкретних суб'єктів, що її здійснюють. Зокрема, вони наділені повноваженнями з прийняття управлінських (правових) рішень, що тягнуть за собою зміну правового статусу засудженого. У зв'язку з цим, слід наголосити, що реалізація принципу індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк

повинна передбачати достатньо високий професійний рівень персоналу виправних колоній, щоб механізм його реалізації не породжував суб'єктивних проблем.

Визначивши форму індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, звернемося до кола суб'єктів даної діяльності. Так, зміна умов тримання в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії, погодженою зі спостережною комісією (ч.2 ст.100 КВК України).

Зміна ж умов тримання засуджених шляхом їх переведення до виправних колоній іншого рівня безпеки здійснюється Апеляційною комісією Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі за поданням адміністрації виправної колонії, погодженим з начальником територіального органу управління Департаменту та спостережною комісією (п.3.1 Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі) [3, 396].

Узагальнення вищевикладеного дозволяє зробити висновок, що **індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк** є комплексом соціально-правових, профілактично-виховних та психолого-педагогічних заходів, здійснюваних органами і установами виконання покарань, пов'язаних зі зміною правового статусу засуджених шляхом зміни умов тримання, і спрямованих на досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатирьов І.Г. Наука кримінально-виконавчого права України (проблеми становлення та розвитку) / І.Г. Богатирьов // Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ: Зб. наук. пр. – 2007. – №2 (33). – С.165-171.
2. Гель А.П. Кримінально-виконавче право України: Навч. посібник / А.П. Гель, Г.С. Семаков, І.С. Яковець; за ред. проф. А.Х. Степанюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
3. Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі: Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 грудня 2003 року // Кримінально-виконавче право: Збірник нормативно-правових документів / Уклад. А.Х. Степанюк. – Х.: Право, 2005. – 464 с. – С. 390-400.
4. Канунник А.И. Индивидуализация исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных за половые преступления / А.И. Канунник, В.И. Омигов. – Рязань: Рязанская высшая школа МВД СССР, 1989. – 66 с.
5. Капункин С.А. Принцип индивидуализации исполнения наказания, его отражение в исправительно-трудовом законодательстве и деятельности исправительно-трудовых колоний: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С.А. Капункин. – М., 1991. – 18 с.
6. Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве / И.И. Карпец. – М.: Государственное издательство ЮРИДИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1961. – 152 с.
7. Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. / [О.М. Джу́жа, С.Я. Фаренюк, В.О. Корчинський та ін.]; За заг. ред. О.М. Джу́жи. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 448 с.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання друге, доповнене і перероблене / Степанюк А.Х., Яковець І.С. За заг. ред. Степанюка А.Х. – Х.: ТОВ „Одіссей”, 2008. – 560 с.
9. Метелкин М.Б. Личность особо опасных рецидивистов и вопросы дифференциации исполнения наказания / М.Б. Метелкин, А.С. Михлин. – М.: изд. ВНИИ МВД СССР, 1980. – 96 с.

10. Наташев А.Е. Принципы советского исправительно-трудового права / А.Е. Наташев . – М.: изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. – 40 с.
11. Осауленко О.І. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі / О.І. Осауленко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2002. – № 7. – 472 с. – С. 59-64.
12. Сайфутдинов З.М. Индивидуализация исполнения наказания и осуществления исправительно-трудового воздействия в исправительно-трудовых колониях: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.715 «Уголовное право и уголовный процесс» / З.М. Сайфутдинов. – М., 1972. – 16 с.
13. Советское исправительно-трудовое право. Учебник / Под ред. Н.А. Стручкова, Ю.М. Ткачевского. – М.: Юридическая литература, 1983. – 352 с.
14. Сперанский И.А. Содержание и реализация принципов исправительно-трудового права / И.А. Сперанский . – Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1969. – 72 с.
15. Стручков Н.А. Проблемы науки исправительно-трудового права в свете нового исправительно-трудового законодательства / Н.А. Стручков . – М.: Высшая школа МВД СССР, 1972. – 168 с.
16. Ткачевский Ю.М. Прогрессивная система исполнения уголовных наказаний / Ю.М. Ткачевский . – М.: Зерцало, 1997. – 144 с.
17. Уткин В.А. Наказание и исправительно-трудовое воздействие / В.А. Уткин. – Томск: Издательство Томского университета, 1984. – 191 с.
18. Фефелов В.А. Индивидуализация исполнения наказания в отношении осужденных за хулиганство / В.А. Фефелов. – Рязань: Рязанская высшая школа МВД СССР, 1977. – 128 с.

УДК 343.263 (477)

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ

Сокоринський Ю.В., нач. відділу управління

Військова контррозвідка СБУ України у Північному регіоні

Стаття присвячена кримінально-виконавчій характеристиці покарання у виді тримання військовослужбовців строкової служби в дисциплінарному батальйоні.

Ключові слова: кримінально-виконавча характеристика, покарання, військовослужбовці, дисциплінарний батальйон.

Сокоринский Ю.В. КРИМИНАЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ СОДЕРЖАНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ СРОЧНОЙ СЛУЖБЫ В ДИСЦИПЛИНАРНОМ БАТАЛЬОНЕ / Военная контррозведка СБУ Украины в Северном регионе, Украина

Статья посвящена уголовно-правовой характеристике наказания в виде содержания военнослужащих срочной службы в дисциплинарном батальоне.

Ключевые слова: уголовно-правовая характеристика, наказание, военнослужащие, дисциплинарный батальон.

Sokorinskiy Y.V. CRIMINAL-LAW CHARACTERISTIC OF PUNISHMENT IN THE FORM OF CONTAINING THE MILITARY SERVANT IN A DISCIPLINARY BATTALION / Military counter-espionage of SS of Ukraine is in the North region, Ukraine

The article is dedicated to the criminal-law characteristic of punishment in the form of containing the active duty military servant in a disciplinary battalion.

Key words: criminal-law characteristic, punishment, military servant, disciplinary battalion.